

УДК 37.018.1:37.091.398

ГУВЕРНЕРСТВО ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

Лілія Кобилянська

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
вул. Коцюбинського, 2, 58000 Чернівці, Україна*

Розглянуто сутність гувернерства як варіативної освітньо-виховної системи; запропоновано тлумачення основних термінів “гувернер” та “соціальний гувернер”. Через призму професійних функцій гувернера визначено систему компетенцій, якими він повинен володіти.

Ключові слова: гувернерство, гувернер, гувернерська освіта, домашнє виховання, професійно-особистісні риси гувернера.

Постановка проблеми. Генеза світової, європейської та вітчизняної освітньо-виховних систем увібрала впродовж століть численні типи, форми, види закладів, установ, концепцій, поглядів, міркувань стосовно оптимізації, удосконалення освіти та виховання молодого покоління як провідних засобів становлення й розвитку особистості. Зокрема, альтернативні загальноприйнятим освітні системи виникають як виклик освітньо-виховним інститутам соціуму, вони тісно пов’язані зі змінами у потребах і запитах дітей та їхніх батьків. Гувернерство – педагогічна система, яка функціонує на основі соціального замовлення і здатна виконувати покладену на неї освітньо-виховну функцію у взаємодії з іншими освітньо-виховними закладами, створюючи умови для самореалізації, соціальної адаптації, мотиваційного та творчого розвитку й самовизначення особистості. Сучасне гувернерство потребує теоретичного обґрунтування з визначенням його специфічних рис та особливостей, призначення та можливостей виправданого й ефективного функціонування у рамках існуючої освітньої системи України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками з’явилися наукові публікації, присвячені аналізу гувернерства як педагогічної системи, соціально-педагогічного явища та його історичної генези (І. Акіншева, М. Головка, М. Денисенко, О. Корх-Черба, Н. Ковалевська, Н. Максимовська, Є. Сарапулова, О. Шароватова, Д. Федоренко, С. Хлебик та ін.), розгляду особливостей діяльності домашніх педагогів (С. Золотухіна, Д. Латишина, О. Любар, О. Михайличенко, О. Сухомлинська, А. Троцько, М. Фіцула,

Н. Якушко), висвітленню сучасного змісту домашньої освіти (А. Барбінов, Н. Побірченко, С. Попиченко, Т. Тронько).

Значний масив науково-теоретичної інформації нагромаджено російськими дослідниками А. Ганічевою, Л. Пасечник, В. Кириловим, С. Марченко, Т. Тимохіною, С. Трошиною, О. Зверєвою, Т. Куликовою, С. Куприяновим, Е. Савушкіною, С. Теплюк, Т. Тіхеєнко та іншими, у працях яких розглянуто суттєві аспекти професійної діяльності сучасного гувернера, окреслено напрями його роботи, професійні обов'язки, організаційно-педагогічні та соціологічні умови функціонування гувернерської системи в Російській Федерації. Усі вони потребують систематизації, узагальнення та спроби обґрунтувати феномен гувернерства як особливої освітньо-виховної та соціально-педагогічної системи в контексті сучасних едукативних процесів в Україні.

Формулювання мети статті. З огляду на вищезазначене *метою* статті є з'ясування науково-теоретичних підходів до аналізу сучасного гувернерства як об'єктивно існуючого педагогічного явища та освітньо-виховної системи.

Виклад основного матеріалу. Гувернерство як нестандартне педагогічне явище вирізняється суттєвими перевагами перед колективною формою навчання й виховання, що полягають у індивідуальному підході до особистості вихованця, можливості творчого пошуку методик та технологій виховання, своєчасного коригування дій наставника залежно від ситуації виховання.

Становлення інституту гувернерства має глибоке історичне коріння, що сягає часів Давньої Греції. Запропонований ще у ХУІ ст. відомим французьким філософом і педагогом Мішелем Монтенем, автором першого методичного посібника для домашнього наставника, термін швидко став популярним у Європі. Гувернер, гувернантка, бонна – ці слова були звичними і у ХУІІ, і у ХІХ століттях. Про зростаючі вимоги до їхніх професійних та особистісних рис свідчили розпорядження Петра І, “Положення про домашніх наставників та учителів” (1834), відкриття спеціальних навчальних закладів при Вищих жіночих курсах, учительських семінаріях, жіночих гімназіях, підготовка навчальних посібників (наприклад, книги В. Ф. Одоєвського “Руководство для гувернанток”), складання іспитів, визнання підзвітними Міністерству народної освіти. Першим українським класичним гувернером можна вважати видатного мандрівного філософа Григорія Сковороду.

Не ставлячи за мету глибоко і всебічно проаналізувати ідеї щодо пріоритетів індивідуального виховання й навчання в історії вітчизняної та світової педагогічної думки, зауважимо, що найрадикальніші думки висловлював видатний англійський педагог ХУІІ століття Джон Локк, який, зокрема, писав: “...навіть хиби домашнього виховання незрівнянно корисніші,

ніж знання і вміння, що набуваються в школі”. Зважаючи на в цілому негативне ставлення “філософа педагогіки” до сучасних йому освітніх закладів, у яких панували догматизм, муштра, пригнічувалася особистість дитини, з розумінням сприйmemo його переконання у тому, що батьки, які маючи певний достаток, візьмуть у дім гувернера, який зуміє навчити дитину витончених манер, вселити у нього зрілі помисли, найблагородніші думки, поривання й пізнання добра, честі і благопристойності, дати йому великий запас знань усяких і найшвидше збудити у ньому прояви духовної зрілості статечної людини, матимуть більше користі, ніж навчатимуть дитину у найпрестижнішій школі.

Сьогодні для української освітньої теорії і практики важливим є усвідомлення педагогічного потенціалу гувернерства як системи, що здатна забезпечити індивідуальну траєкторію освітнього, виховного та особистісного розвитку дитини. Гувернерство – феномен соціальної сфери сучасного суспільства, головною характеристикою якого є індивідуалізація виховання й навчання дітей в умовах родини, яке здійснюється спеціально запрошеним педагогом. Така діяльність вибудовується на договірних основах, що передбачають економічну угоду, визначення освітніх потреб суб’єктів й функціональних обов’язків домашнього педагога, і як результат – передачу окремих виховних функцій родини фахівцеві-гувернерові.

Незважаючи на те, що гувернерство – особлива форма домашньої освіти та виховання, воно реалізує й загальносуспільні цілі. Дві форми виховання – сімейна та суспільна – співіснують протягом століть, взаємодіючи між собою, та залежно від типу суспільних стосунків розвивають певні сторони та напрями соціалізації особистості, формують культурні установки, норми та ідеали [2, с. 32]. Домашнє наставництво розглядають як тенденцію соціальної взаємодії, соціальний механізм розвитку сімейного та громадського виховання й освіти. Гувернерство вирішує суспільні завдання в індивідуальній формі, у ньому консолідовані запити сім’ї, її освітній вибір, тобто така альтернативна освітньо-виховна система може трактуватися як соціокультурний механізм вирішення суперечностей між свободою і необхідністю в соціалізації особистості.

Гувернерське навчання й виховання дитини – це освітньо-виховна система, яка відповідає таким вимогам: єдність навчання й виховання; особистісно орієнтована комфортна взаємодія педагога з дитиною; використання передових педагогічних технологій. Зміст та результати діяльності гувернера повинні бути адекватними запитам й вимогам суспільства, освітніх закладів, батьків та самої дитини [5, с. 95]. Домашня (гувернерська) освіта – це цілеспрямована діяльність, спрямована на розвиток творчих здібностей і формування системи знань, морального та естетичного виховання, засвоєння соціального досвіду як основи для всебічного розвитку

особистості. Її мета пов'язана насамперед із збереженням здоров'я дитини, даного природою, розвитком дитячих природних потреб, здібностей, особистісних рис, необхідних для виживання в постійно змінному соціумі, що забезпечать їй безболісне входження у доросле життя [5, с. 172].

Гувернерству притаманні усі ознаки системи, оскільки воно є цілісною одиницею з певним порядком розташування і зв'язків її складових. Цими складовими є індивідуальне навчання та індивідуальне виховання дитини в умовах родини.

На сучасному етапі в українській освітньо-виховній практиці гувернерство займає власну, відповідну своїм завданням, нішу. Його розвиток гальмується матеріальними обставинами життя значної частини сімей (досить висока оплата праці гувернера, найнятого через агентство, невелика житлова площа квартир тощо), відсутністю традицій домашнього навчання й виховання, викоріненого у 1917 році, а також певною недовірою батьків та суспільства в цілому до педагогічної й соціальної компетентності таких фахівців. Водночас суспільна значущість такої діяльності очевидна, однак вести мову про відновлення гувернерства у формах минулих століть недоцільно і навіть шкідливо.

Сьогодні важливим є чітке обґрунтування принаймні двох термінів – “гувернер” і “соціальний гувернер”. Сутнісним є визначення також понять “соціально-педагогічний зміст (аспект) та значення гувернерства”, “соціальний напрям в гувернерській діяльності”. Окрім того, для фахівця, який безпосередньо взаємодіє з вихованцем та його родиною, часто використовується поняття “сімейний соціальний педагог”. Проаналізувавши визначення, що містяться в енциклопедичній, словниковій та іншій довідковій літературі, наукових розвідках вітчизняних та зарубіжних учених (А. Ганічева, А. Капська, Н. Максимовська, Л. Мардахаєв, Т. Тімохіна, С. Трошина, О. Шароватова та ін.), пропонуємо власне бачення трактування цих понять.

На нашу думку, термін “гувернер” значно ширший від понять “тьютор”, “домашній вихователь”, “домашній учитель”, хоч би з тих причин, що назва “гувернер” походить від французького *gouvernante* та *gouverner* – керувати, управляти. Отже гувернер – це особливий тип педагогічного працівника, який скеровує розвиток дитини, управляє процесами навчання й виховання у всій їх багатогранності на основі індивідуального підходу та відповідно до здібностей, нахилів, інтересів дітей. Гувернерська діяльність вирізняється глибокою особистісною спрямованістю, є персоналізованою, може відбуватися в індивідуальних чи колективних формах (за умов наявності у сім'ї різновікових дітей), охоплює елементи навчання, виховання, розвитку та соціалізації особистості, має специфічні завдання, зміст, методи, має неформальний й комфортний характер для усіх її учасників.

Соціальний гувернер – це фахівець з психолого-педагогічної та соціально-медичної підтримки дітей з особливими потребами, який здійснює свою діяльність як безпосередньо у сім'ї, так і у соціально-реабілітаційних та опікунсько-виховних закладах. Головною метою його діяльності є сприяння соціокультурній реабілітації дитини з функціональними обмеженнями, її інтеграції у суспільство шляхом розвитку її потенційних можливостей, індивідуального навчання й виховання, передусім основ самообслуговування. Соціальний гувернер також надає консультативну, посередницьку, охоронно-захисну, соціально-терапевтичну, організаторську допомогу родині, що виховує дитину-інваліда, сприяє її педагогізації, налагодженню позитивного внутрішньосімейного спілкування та сімейних стосунків, що активізують її внутрішній реабілітаційний потенціал.

Вважаємо, що термін “гувернер” є родовим поняттям, що охоплює похідні терміни, які визначаються специфікою діяльності фахівців індивідуального навчання й виховання. Серед них – бонна, соціальний гувернер, лінгвогувернер, сімейний соціальний педагог, тьютор, домашній учитель (учителька), домашній наставник (наставниця). Щодо терміна “соціальний гувернер”, то прикметник “соціальний”, на нашу думку, не звужує сферу його діяльності, а визначає конкретне спрямування роботи фахівця, його функції, категорію осіб, яким він надає допомогу, з якими співпрацює.

Розвиток гувернерства як педагогічного явища в сучасній Україні, на думку науковців, характеризується певними тенденціями:

- по-перше, гувернерство займає проміжну ланку між загальноосвітньою системою й індивідуальним напрямом освіти, оскільки сучасні діти здебільшого відвідують школу й гувернер виступає в ролі “додаткового помічника”. Лише виняткові обставини примушують батьків залучати до суто домашньої освіти гувернерів-учителів, які в змозі надати певний стандарт освіти в обмежених умовах (діти з обмеженими можливостями або ті, які мають важкі хронічні захворювання);
- по-друге, гувернер радше виконує роль вихователя та наставника, ніж учителя. Саме функції організації виховання та його координації є одними з провідних для сучасного гувернера, зокрема із соціально-педагогічних позицій;
- по-третє, діяльність гувернера в родині обмежена віком дитини (дошкільний або молодший шкільний вік). Соціально-педагогічний підхід до гувернерської діяльності має нівелювати головні недоліки сучасного гувернерства (вікові обмеження та матеріальний стан родин, що запрошують домашнього наставника) та запропонувати варіанти гармонійного вирішення суперечностей організації

виховання, його фінансування та добору контингенту фахівців для роботи;

- по-четверте, іноді функції гувернера збігаються з функціями інших фахівців (дефектологом, сімейним соціальним педагогом). Гувернер повинен знати, як працювати з дітьми з особливими потребами, тобто володіти азами дефектології та корекційної педагогіки, а також обов'язково має активізувати виховний потенціал родини, але соціально-педагогічний потенціал гувернерства реалізовуватиметься через соціальне виховання як одну з провідних категорій цієї науки [1, с. 12–13].

Сутність діяльності гувернера може бути охарактеризована як процес педагогічного спілкування, активної цілеспрямованої взаємодії між гувернером-педагогом та дитиною в умовах сім'ї, в результаті чого відбувається соціальне виховання, передача соціального досвіду, формування певних рис особистості в умовах особистісно орієнтованого процесу навчання [6, с. 172]. Гувернер як представник педагогічної професії виконує дві соціально значущі функції: адаптивну та гуманістичну. Адаптивна полягає у підготовці вихованця до конкретних вимог сучасної соціокультурної ситуації, до визначених суспільних запитів. Одночасно, реалізуючи гуманістичну функцію через розвиток особистості, індивідуальності вихованця як синтез всіх надбань людської культури, гувернер об'єктивно несе у собі позачасовий чинник, "працює на майбутнє". Ці функції слід урівноважувати, адже, виховуючи конформіста, гувернер, з одного боку, не формує у дитини потребу у цілеспрямованому удосконаленні, прагненні до перетворення себе й оточуючого світу, а, з іншого, вихователь з часом втрачає самостійність мислення, слідує офіційним та неофіційним приписам, губить власну індивідуальність.

Сучасний гувернер як особливий тип педагога виконує як загальнопедагогічні, притаманні усім напрямам педагогічної діяльності, функції, обов'язки, завдання, так і специфічні, пов'язані з особливостями індивідуального навчання й виховання дитини. Серцевина педагогічної діяльності – управління процесами становлення особистості, а її ключовим чинником є цілепокладання – діяльність, покликана передбачити й скоординувати, спрямувати рух взаємної співпраці учителя й вихованця до їх спільного результату.

Педагогічна діяльність як "проект" відбувається у декілька етапів, кожен з яких має мету та завдання, передбачає виконання певних функцій і видів діяльності. На першому етапі вихователь здійснює діагностичну, прогнозувальну, проектувальну й планувальну функції, реалізація яких неможлива без діагностичної. Прогнозування як функція виражається в умінні передбачити результати своєї діяльності у конкретно визначених

умовах, і на цій основі – визначити стратегію своєї роботи, оцінити можливості досягнення певного результату. Проективна функція полягає у конструюванні моделі майбутньої діяльності, виборі методів та засобів, які дають змогу в заданих умовах та у визначений час досягти мети, виділенні окремих етапів діяльності, формулюванні часткових завдань, виокремленні форм та методів оцінювання досягнутих результатів тощо. Діагноз, прогноз, проект стають основою для розробки плану діяльності, тобто здійснення функції планування. На етапі реалізації проекту педагог виконує інформаційну, організаційну, оцінну, контрольну й корегуючу функції. На завершальному основною стає аналітична функція [4, с. 233–235].

Гувернер як особливий тип педагогічного працівника задля ефективного виконання професійних функцій та обов'язків повинен володіти системою компетенцій, а саме

- педагогічною (знаннями з теорії та історії педагогіки, загальної й вікової психології, історії функціонування інституту домашніх вихователів, знаннями пріоритетних гувернерських методик, педагогічних технологій та стратегій виховання і навчання; уміннями організувати навчально-виховний процес в умовах сім'ї, готовністю до визначення оптимального змісту, форм та методів згідно з об'єктивними умовами);
- соціально-правовою (відповідними законодавчо-правовими знаннями у контексті використання їх у професійній діяльності; вміннями визначати власний соціальний статус; усвідомленням необхідності соціалізації дитини, яка виховується в умовах сім'ї);
- комунікативною (сформованим почуттям емпатії; уміннями спілкуватися з членами родини);
- творчими уміннями й навичками (здатністю до педагогічного імпровізування, використання спеціальних педагогічних здібностей; уміннями оперативно реагувати на незаплановані зовнішні впливи, створювати оптимальні умови освітнього процесу, що стабілізуватимуть психоемоційний стан дитини тощо).

Концептуально новим у навчально-виховній роботі гувернера з дитиною є особистісно орієнтований підхід до неї, який виявляється в умінні створити сприятливу психологічну атмосферу; налагодити доброзичливе емоційне спілкування з людьми; прихильно ставитись до дитини, щоб вона відчула любов, турботу і захищеність; налагоджувати контакти довіри, співробітництва з малюком як з рівним партнером; бачити можливості і здібності дитини; створювати ситуації, де вона могла б виявити свій інтелект; забезпечувати різноманітну діяльність, беручи до уваги її інтереси [3, с. 249]. Дисципліна, стриманість, порядок, культура діяльності, позитивні навички поведінки, відповідальність, ініціатива – необхідні рис для сучасного життя,

основи яких і закладаються у дитячому віці. Особистісно орієнтований підхід повинен увібрати у себе реальне життя дитини, а не бути чимось зовнішнім, нав'язливим.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, демократизація та реформування освітньої системи України на сучасному етапі сприяли розвитку альтернативних (варіативних) форм навчання та виховання особистості, серед яких окреме місце посідає гувернерство. Освітньо-виховна діяльність сучасного гувернера має двобічний характер: з одного боку, прагнення до європеїзації системи підготовки юної особистості до життя, її оновлення та удосконалення відповідно до швидкоплинних вимог часу; а з іншого, – необхідність збереження національної своєрідності освіти, яка повинна формувати не лише “громадянина світу”, а й національно свідому людину, що забезпечуватиме зростання власної держави, народу. Утвердження гувернерства в системі освіти України ставить важливі завдання, які слід вирішити найближчим часом. Насамперед необхідно низкою державних законодавчих актів визначити статус, права й обов'язки гувернерів, можливості здобути категорії та звання відповідно до поширеної практики атестації педагогічних кадрів, пільги, вирішити проблеми визначення педагогічного чи загального стажу роботи, можливості державного контролю за їхньою діяльністю, пенсійне забезпечення, підвищення кваліфікації тощо. Наукової розробки потребують шляхи формування професійних та особистісних рис, знань, умінь і навичок гувернера у процесі фахової підготовки на різних ступенях неперервної професійно-педагогічної освіти.

1. Максимовська Н. О. Гувернерство в сучасних умовах: соціально-педагогічний аспект / Н. О. Максимовська // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2009. – № 3. – С. 11–16.
2. Марченко С. Е. Социокультурные аспекты становления гувернерства в условиях вариативного образования в современной России : дис. ... канд. социолог. наук: 22.00.06 / Марченко Светлана Евгеньевна. – Ростов н/Д, 2003. – 138 с.
3. Нові форми здобуття дошкільної освіти / [автор-упоряд. Л. А. Грицюк, М. І. Каратаєва]. – Тернопіль : Мандрівець, 2005. – 256 с.
4. Подласый И. П. Педагогика. Новый курс : учебник: [2 кн.] // Иван Павлович Подласый. – М. : ВЛАДОС, 2000. – Кн. 1 : Общие основы. Процесс обучения. – 576 с.
5. Тимохина Т. В. Содержание и методика образовательной деятельности гувернера с детьми дошкольного возраста : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Тимохина Татьяна Васильевна. – М., 2005. – 246 с.

6. *Хлебик С. Р.* Гувернерське виховання в Україні: досвід та перспективи / С. Р. Хлебик // Вісн. Чернігів. держ. пед. ун-ту. Сер. Педагог. науки. – 2009. – Вип. 61. – С. 172–176.

TUTORSHIP AS A SUBJECT OF SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL ANALYSIS

Liliya Kobylanskaya

*Yuriy Fedkovych National University of Chernivtsi
Kotsubyns'ky Str., 2, UA – 58000 Chernivtsi, Ukraine*

The paper analyzes the essence of tutorship as a variable educational system; introduces the interpretation of the main concepts “tutor” and “social tutor”. In the link with the professional functions, the author also defines the system of competences that a tutor has to acquire.

Key words: tutorship, tutor, tutor education, home education, tutor’s professional and personal qualities.

ГУВЕРНЕРСТВО КАК ПРЕДМЕТ НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО АНАЛИЗА

Лилия Кобылянская

*Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича
ул. Коцюбинского, 2, 58000 Черновцы, Украина*

Рассмотрено гувернерство как вариативную образовательно-воспитательную систему; предложено интерпретацию основных понятий “гувернер” и “социальный гувернер”. Через призму профессиональных функций гувернера определено систему компетенций, которыми он должен владеть.

Ключевые слова: гувернерство, гувернер, гувернерское образование, домашнее воспитание, профессионально-личностные черты гувернера.

Стаття надійшла до редколегії 17.09.2012

Прийнята до друку 14.11.2012